

Przedmowa

Z inicjatywy grupy pracowników Instytutu Psychologii PAN powstał projekt powołania serii wydawniczej, która byłaby realizowana wspólnie przez Wydawnictwo Naukowe PWN oraz Instytut Psychologii PAN. Prace wydawane w serii skupiałyby się na aktualnych, ważnych w dyskursie publicznym problemach społecznych, analizowanych z perspektywy nauk społecznych: psychologii, socjologii, filozofii, nauk politycznych i prawnych. Sądzę, że powołanie takiej serii wydawniczej jest zamiarem mającym w obecnych czasach szczególny sens.

W XXI wieku świat stał się znacznie mniej stabilny, mniej bezpieczny i mniej zrozumiały, niż wydawał się jakiś czas temu. W okresie tzw. jesieni ludów i po upadku Związku Radzieckiego pojawiło się przekonanie, że oto powstają warunki do szybkiego, pomyślnego rozwoju społeczeństw naszego kontynentu. Nader powszechne było wyobrażenie, że demokracja liberalna stwarza warunki harmonijnego współdziałania wolnych obywateli i wolnych narodów, a gospodarka rynkowa otwiera szerokie możliwości pomnażania powszechnego dobrobytu. Wszakże te optymistyczne oczekiwania spełniały się tylko częściowo. Okazało się, że gospodarka rynkowa może ulegać głębokim zakłóceniom, narażając miliony ludzi na ekonomiczną katastrofę. Utrzymuje również wiele grup w sytuacji głębokiego niedostatku. Okazało się także, że liberalna demokracja nie rozwiązuje wielu ważnych społecznych problemów. W wielu miejscach na świecie dochodzi do gwałtownych wstrząsów – ekonomicznych katastrof, krwawych zmagają, destruktywnych

konfliktów niszczących lub grożących zniszczeniem całych narodów. Europa zaś przestała być postrzegana jako spokojny, bezpieczny, harmonijnie rozwijający się kontynent. Niestety, istnienie zagrożeń dla bezpieczeństwa Europy nie wytwarza nastroju powszechnej solidarności – przeciwnie, niektóre kraje lekkomyślnie wchodzą na konfliktowy kurs.

Jest dużo oznak wskazujących, że dla wielu ludzi świat współczesny jawi się jako chaotyczny i nieprzewidywalny – stwarza poczucie egzystencjalnego zagrożenia. Jest to sytuacja, która skłania ich do zamykania się w swoich wąskich wspólnotach wyodrębnianych na zasadzie domniemyanych związków krwi i wyznaniowej przynależności, do popierania ruchów, które głosząc kult przemocy, dają złudzenie siły i bezpieczeństwa.

Czy nauki społeczne mogą się przydać w uzyskiwaniu lepszego zrozumienia tego, co dzieje się we współczesnym świecie? Czy potrafią wskazać bezpieczniejsze drogi do rozwiązywania gnębiących społeczeństwa problemów?

Nie można jednoznacznie odpowiedzieć na takie pytania. Ale twórcy omawianej tu serii wydawniczej są przekonani, że w trudnych sytuacjach należy zwracać się do nauki. Nawet kiedy jej odpowiedzi nie będą ostateczne, nie dostarczą gotowych rozwiązań, nie wszystko wyjaśnią, to być może mogą pokierować myślenie na bardziej racjonalne tory. Mogą ułatwić dostrzeżenie sensu tam, gdzie na pierwszy rzut oka jawi się bezład i chaos.

Projektujący tę serię postanowili uczynić jej patronem profesora Tadeusza Tomaszewskiego (1910–2000) wybitnego badacza i nauczyciela. Był on przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Psychologii PAN od utworzenia tej placówki do roku 1990. Od 1949 do 1970 kierował katedrą, a potem Instytutem Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. Wedle zgodnej opinii wielkiej części środowiska można stwierdzić, że stał się On ojcem sukcesu, jaki psychologia osiągnęła w naszym kraju. Sukces ten w niemałym stopniu był rezultatem Jego wytrwałej i wielokierunkowej działalności na rzecz jej rozwoju.

Była to, przede wszystkim, działalność teoretyka i badacza, który podejmował wiele ważnych dla psychologii tematów i inspirował tą działalnością innych. Wachlarz Jego zainteresowań naukowych był bardzo szeroki, obejmował zarówno problemy teoretyczne, jak aplikacyjne. Największe jednak znaczenie miały Jego prace teoretyczne dotyczące zasad, na których powinna opierać się nasza wiedza o ludzkiej psychice. Zasady te opisywane są jako teoria czynności.

Drugim niezmiernie istotnym kierunkiem działalności Profesora było kształcenie uczniów. Realizując ten cel, przyjął założenie, że psychologii polskiej, która kilkadziesiąt lat temu była bardzo mało rozwiniętą dyscypliną, o skąpej kadrze zdziesiątkowanej przez wojnę, potrzeba specjalistów we wszystkich dziedzinach. Dlatego też uczniowie Profesora byli zachęceni do rozwijania bardzo różnych specjalności. Wielu z nich odegrało główne role w polskiej psychologii, rozwijając takie dziedziny, jak psychologia temperamentu i psycholingwistyka, psychologia emocji, motywacji i osobowości, psychologia społeczna i podejmowania decyzji, psychologia pracy, psychologia ekologiczna, ekonomiczna, polityczna i inne.

Na uczniach i innych ludziach, którzy go znali, wielkie wrażenie robiły szczególne walory Jego umysłu: jasność i precyzja myślenia, zdolność ukazywania zupełnie nowych aspektów i wymiarów spraw, którymi się zajmowali, krytyczny dystans do wszelkich prób jednostronnego, tendencyjnego ideologicznego sposobu opisywania świata. Ten krytycyzm nie wynikał z jakiegoś ogólnego sceptycyzmu czy dystansu wobec ludzkich spraw. Przeciwnie, kierowały nim określone wartości. Myślę, że wartości, które wyznawał, dałoby się najlepiej opisać słowami „humanizm” i „racjonalizm” – dobro człowieka było z pewnością jego najważniejszą zasadą życiową. Dlatego też, mimo swej wielkiej tolerancji, nie wahał się okazywać stanowczej dezaprobaty wobec idei i postaw, które pozostawały w sprzeczności z tymi wartościami.

Myślę, że postać uczonego o takich zasługach, o takim autorytecie, o takiej szerokości umysłu jest świetnym symbolem dla serii wydawniczej, która

Przedmowa

stawia sobie za cel przedstawianie w przystępny i atrakcyjny sposób stanu wiedzy naukowej dotyczącego tematów i zjawisk społeczno-politycznych, które mogą zainteresować bardzo wielu ludzi. Tematów będących obecnie źródłem intensywnych sporów i kontrowersji. Pamięć o zasadach, którymi kierował się i których nauczał profesor Tomaszewski, może być inspiracją dla autorów tej serii.

Janusz Reykowski